

TEMPESTA DE SIGNES
GIAMBATTISTA VICO
I CHARLES S. PEIRCE

AMADEU VIANA

Universitat de Lleida

Pagès editors

LLEIDA, 2015

© Amadeu Viana San Andrés, 2015
© d'aquesta edició: Pagès Editors, SL i Universitat de Lleida, 2015
C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: setembre de 2015
ISBN: 978-84-9975-649-3
DL L 1.014-2015
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL
www.bobala.cat

← imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.

ÍNDIX

Introducció: Vico i Peirce.....	11
Primera part: significats	19
Retòrica, semiòtica.....	21
La <i>Ciència nova</i> i el llenguatge.....	22
Les bases retòriques de la semblança i la contigüitat.	28
Vico i el pragmatisme.....	40
Lògica poètica	49
La lògica poètica i les tres llengües.....	52
Sobre la figuració.....	70
Vico i Nietzsche.....	77
L'evolució del llenguatge	91
La recerca naturalista.....	94
Rialles i plors.....	107
Notes sobre Gènesi 3, 16.....	111
Autoorganització	118
Quan pensar és fer.....	130
Ments socials	139
Antropologia històrica.....	142
Evolució i societat.....	146
Dilemes de la natura	150

Segona part: història	161
El paper de la crítica.....	163
Temps frontissa.....	166
Curs i recursió en Vico.....	170
Tres sistemes de memòria.....	177
Religions, interessos, raons.....	179
L'argument pragmàtic.....	183
Categories semiòtiques i memòria social.....	186
Metàfora vol dir <i>transport</i>	191
Coda (semiòtica) sobre les tres repúbliques.....	198
Humanisme, ciències i natura humana.....	203
Percepció d'errors.....	204
Epistemologia italiana.....	213
Epistemologia francesa.....	220
Reconstrucció i estructura temporal.....	225
Natura, dignitat, condició humana.....	230
L'edat de la icona.....	235
Visualitat i (nous) mitjans.....	236
Categories emergents.....	240
Semàntica aplicada.....	252
<i>Envoi</i>	261
Referències.....	263

INTRODUCCIÓ: VICO I PEIRCE

Del vagit de l'infant ha nascut el llenguatge,
com de la fulla de parra el vestit francès de gala.

G. C. LICHTENBERG (F520)

Un dels supòsits bàsics d'aquest llibre és que les idees tenen repercussions. Podem prendre ací "idees" en el sentit corrent de "significats", "concepcions", les coses que concebem. La nostra concepció de les coses té repercussions en la manera com fem i com passen les coses. I, d'una manera més òbvia, les coses que fem i que ocorren porten a pensar d'una manera determinada. Això val per al sentit més compromès o controvertit que va prendre l'expressió "idees" a partir de finals del segle XVIII i durant els dos segles posteriors, com per a l'accepció més general que li dona el pragmatisme segons Charles S. Peirce (1839-1914), en el sentit de concepcions que inclouen els seus efectes ("no hi ha cap distinció de significat tan prima que consisteixi en alguna cosa més que una petita diferència en la pràctica", CP 5.400). Però també, retrocedint una mica, valdria per al sentit original que tenia el mot en grec, equivalent a imatges, figuracions, i que va inspirar la reflexió platònica. La imaginació, les figuracions, tenen repercussions; les imatges que creem ens conformen a nosaltres mateixos. Són les nostres creences, aquesta era la

tesi de Giambattista Vico (1668-1744). Ací també, de manera dramàtica, les “idees” inclouen els seus efectes.

Max. H. Fisch, traductor de Vico a l'anglès i editor de Peirce, va ser qui primer va relacionar l'italià Vico amb el fundador del pragmatisme nord-americà (Fisch, 1969). D'alguna manera, la relació alimentava un programa de llarg recorregut, una renglera de descontents amb Plató i Descartes, els quals havien defensat la idea d'una racionalitat independent del context en el marc d'una natura humana constituïda d'una vegada per totes. Vico i Peirce, en canvi, defensaven la idea d'una ment humana feta a través de la història i l'acció, en qualitat de realitzacions o extensions pròpies del coneixement humà. Ací els signes, o el llenguatge, esdevenien part d'aquesta realització, i la història, part de la nostra natura. Fisch coneixia la tradició historiogràfica italiana dins la qual Vico havia estat llegit i interpretat (Trabucco, 2011), i no és descartable que aquesta formació italiana el duqués a editar per primera vegada els escrits de Charles S. Peirce seguint l'ordre cronològic en què van ser produïts (Fisch & Kloesel, 1982-2010).

El Vico dels italians incloïa la tradició de recerca sobre el darrer humanisme, el desenvolupament científic i la difusió i crítica de les idees cartesianes. Per algun motiu, durant la segona part del segle xx van ser també una mà d'investigadors italians (Fabbri, Eco, Ponzio) els que estudiaren i difongueren per Europa, en bona part, l'obra de Peirce. En aquest context cal incloure també les recerques viquianes de Trabant (1996a), que ja abraçaven la dimensió semiòtica del filòsof napolità. En qualsevol cas, abans d'aquests estudis hi havia, des de l'inici dels seixanta, la important investigació històrica de Karl O. Apel (1963) sobre el llenguatge i la tradició de l'humanisme de Dante fins a Vico, consistent amb les aproximacions pragmàtiques —i hermenèutiques, en la línia desenvolupada més tard per Botturi (1996). A l'altre costat de l'Atlàntic, Thomas A. Sebeok defensava una perspectiva integrada de la semiòtica com a pont entre les ciències de la vida i les ciències socials, i apuntava cap a Vico com un dels possibles referents antics, en un assaig en què invocava també la continuïtat amb l'obra d'Ernst Cassirer i Susan K. Langer (Sebeok, 1995). La bona qüestió és que, també cap

a finals dels noranta del segle passat, dues obres substancials sobre l'evolució humana, que mantenien que la ment es construïa d'acord amb l'acció i amb la història, incloent-hi la formació de la imaginació i el llenguatge, invocaven, només amb un any de diferència, les obres de Vico (Noble & Davidson, 1996) i Peirce (Deacon, 1997), com a referents històrics i filosòfics de l'empresa (v. en aquest sentit Danesi, 1993). Les baules de la cadena intuïda per Fisch i sostinguda per l'estudi independent d'Apel sobre l'humanisme sembla que trobaven ressò en les estimulants recerques naturalistes del tombant de segle.

Naturalment, l'abisme que separa els dos autors és fenomenal: Vico pertany a l'humanisme tardà, va viure abans de la Revolució francesa i la seua obra és històrica i filològica; Peirce té una sòlida formació científica, va morir just abans de la Primera Guerra Mundial i escriu peces filosòfiques que posen en qüestió el positivisme estricte i recuperen el fonament medieval del pensament europeu. Tot això seria suficient per mantenir-los allunyats, si no fos per la trajectòria d'investigació que comparteixen: la idea que la història humana i les coses que fem formen part de "les modificacions de la ment", com diria Vico; la idea també que som part d'aquestes extensions que construïm, d'aquestes llengües, d'aquests significats, com diria Peirce. Tendir ponts entre els dos autors, històricament separats pel desenvolupament i l'extensió de la ciència moderna (que Vico anuncia i Peirce examina amb lupa) i les vicissituds de la història política (presents i consistents en Vico, absents en Peirce), comporta reconsiderar el valor de les idees enciclopèdiques que sostingueren la Il·lustració i la Revolució francesa, avaluar les bifurcacions (sovint indesitjables) entre ciències humanes i ciències naturals, però sobretot traçar la genealogia del trànsit de la filosofia natural, i la història natural, cap a la ciència moderna, és a dir el camí que va de l'observació a l'experimentació i la formulació de principis. Que aquesta és una història d'adaptacions, adopcions i exclusions relatives de disciplines i de conceptes, ens ho va ensenyar Toulmin (1972). Que els paradigmes emergents comportaven noves (i perniciosos) dicotomies, com materialisme *vs.* idealisme, mecanicisme *vs.* vitalisme o empirisme *vs.* racionalisme, és una de les conseqüències més conegudes. La

il·lusió dels *fets*, davant la *construcció* dels fets, constitueix un altre dels nusos temàtics que caracteritzen el període de gairebé cent anys que separa el decés del napolità del naixement de Charles S. Peirce. L'ensenyança oportuna podria ser que estendre aquestes passeres hauria de contribuir a fer visibles les baules de la cadena de pensadors que van insistir en el costat de la història i el llenguatge.

Com és obvi, hi ha hagut diferents Vicos segons les preferències interpretatives. Mali (2012) ha identificat quatre lectures influents (amb diferents implicacions): el Vico de Jules Michelet (i les revolucions), el de James Joyce (i la creació artística), el d'Erich Auerbach (i les tradicions històriques) i el d'Isaiah Berlin (i el postmodernisme liberal). No estic gens segur que pugui haver-hi un Vico pragmàtic, de base peirceana, si no és el cas que connecta, com deuria fer-ho, amb la tradició que va iniciar Fisch i que, amb Sebeok, permet estendre passeres entre ciències naturals i ciències socials. El tema de la construcció de disciplines *híbrides* que sistematitzin continguts, presentin crítiques a les cegueses respectives i, sobretot, tinguin en compte la història en la pròpia construcció d'idees i conceptes, diria que cobra una rellevància especial en les circumstàncies contemporànies. ¿Tant de coneixement construït gràcies a l'acumulació i les transformacions històriques, i ara podem prescindir tranquil·lament de la història i els seus contextos explicatius, en presentar les troballes científiques del darrer mig segle? Afortunadament, han sorgit enfocaments transdisciplinaris que, a l'inrevés, tenen en compte el valor cognitiu de la literatura, les peripècies individuals, la narrativitat, en diferents dominis de l'experiència; correlativament, hi ha enfocaments naturalistes que tracten d'integrar o d'explicar fenòmens complexos relatius a la consciència o al subjecte en el marc de la recerca observacional i experimental. En més d'un cas, en dur a terme aquestes transicions, els autors invoquen Peirce com a referent autoritzat. El recent recorregut de Deacon (2011) a través de les ciències naturals, mostrant la relativa presa de distància de cada model naturalista de referència respecte de l'anterior, fins arribar a formes de "natura incompleta", amb l'emergència de la consciència i la informació (v. Juarero, 1999; i Thompson, 2007), apunta en la direcció d'una

certa continuïtat a la manera de Peirce entre la matèria i la ment —de fet, entre la matèria d'on emergeix la ment i entre la ment d'on emergeixen els signes: un recorregut de fonament pragmàtic, que connecta amb les indagacions contemporànies sobre biosemiòtica (Hoffmeyer, 2008).

D'alguna manera, un dels temes latents d'aquest llibre sobre Vico i Peirce podria ser l'ànima humana. El concepte d'ànima està fora de circulació en molts àmbits acadèmics, malgrat feines de reconstrucció tan encomiables com l'impressionant estudi de Vidal (2011), que situa la noció en el seu esdevenir històric i intel·lectual propi, abans de l'expansió de la psicologia com a ciència. Referir-se a l'ànima humana en una època de metàfores biològiques com l'època contemporània, on les referències a l'ADN (i a tot el que "portem en l'ADN") suplantem qualsevol explicació sociològica o històrica, sembla més extemporani que contemporani. Malgrat tot, un esforç de síntesi i de vocabulari que reuneix interessos del que avui sabem que són les ciències humanes i les ciències naturals no hauria de deixar de banda la referència a l'ànima, si més no com a descripció característicament humana. La ment crea (i necessita) artificis, invencions, *exogrames* com a construccions que li proporcionen continuïtat (la música, l'escriptura, els artefactes; Donald, 2010; Sutton, 2010), i la presència d'una ànima per entendre's ella mateixa. L'home es realitza a través dels signes, que són alhora dins i fora de nosaltres.

Per tant, aquest estudi convida també a allunyar-se de les conseqüències capcioses de distincions inveterades com natural *vs.* cultural, o innat *vs.* adquirit. El llenguatge està en el cos humà. El nostre pensament participa d'aquesta *incorporació* [= *embodiment*]. Podem deixar de banda tant les versions estrictament idealistes com les estrictament materialistes. La trama del llenguatge filtra tant l'interior com l'exterior del pensament, en les dues direccions, i alhora representa una mica l'entremig entre la ment i el cos, com va suggerir Vico; el particular desenvolupament de la ment humana implica tant la formació interna com la participació externa, tant els *engrames* com els *exogrames* (Barbieri, 2010).¹ Per a tot

1. Cassirer a *An Essay on Man* (1944: 50) evocava Richard Semon (1859-1918) i el complex d'*engrames* fixats en la memòria, que sembla la contrapartida de l'apel·lació contemporània als *exogrames* de Merlin Donald i altres.

el pragmatisme, el pensament és una forma d'acció —un principi que té implicacions directes en el que observem en la natura. Vico va desenvolupar les seues idees sobre el llenguatge com a *encorporació* mentre cercava d'examinar les condicions que feien possible la vida civil, la convivència humana, emprant el coneixement humanístic com a rerefons i la crítica filològica com a mètode —just abans dels grans canvis històrics que transformarien les societats modernes i obririen pas a la ciència positiva. Peirce, inversament, va desenvolupar les seues crítiques al “realisme científic” i la seua percepció de “la vida dels signes” en el context de la mateixa ciència positiva, cercant en la pròpia tradició filosòfica, i segurament una mica contra les grans síntesis historicistes que van presidir bona part del segle XIX europeu —tot just unes dècades abans que s'expandís l'assumpte de la comunicació i les teories sobre la informació, que al seu torn anaven a transformar el planeta. Aquestes són les dimensions que són objecte de comparació i contrast al llarg d'aquestes pàgines, que tenen com a punt de partida l'obra del filòleg napolità i els escrits dispersos del filòsof i científic de Massachusetts.

* * *

El títol d'aquest assaig, un doble amfíbrac que sosté un quiasme, suggereix que no hi ha exactament ací signes de cap tempesta natural. La tempesta és un *motif*, com hauria pogut dir Ernst Gombrich. Vico va referir-se a Júpiter i al tro com a punts de partida de la significació humana; pensava en els primers homes projectant en la natura, en la tempesta, les seues figuracions. A l'altra banda del món, els nadius del desert d'Austràlia, no tan atents al cel i més atents als trajectes, al relleu, als racons, projectaven en els detalls de la geografia la seua imaginació i els seus recorreguts musicals, les *Songlines*; els més pròxims al lloc trobaven inspiració espiritual en l'altiplà d'Uluru, així la roca esdevenia la seua particular tempesta de signes. Ací també, res no és el que sembla. Les imatges que creem diuen alguna cosa més.

L'estructura del llibre també és en quiasme, d'alguna manera. La primera part, que parteix de Vico i continua amb Peirce, s'ocupa de l'origen de la significació, i aborda continguts de les ciències naturals; la segona, que se sosté en

Peirce i gira cap a Vico, s'ocupa de percepcions històriques i aborda continguts relatius a les ciències socials. La primera part s'inspira en "el vagit de l'infant", la segona, en "el vestit francès de gala", per dir-ho amb Lichtenberg. L'aforisme de l'erudit alemany uneix les dues dimensions, en una inquietant seqüència comparativa de fons viquià (pel suggeriment de la correspondència entre el llenguatge i la societat), que defuig igualment tant la suposició d'uns orígens ideals com la conclusió de la història en forma de final feliç. Tot plegat, no sembla mal trobat.

Aquest llibre s'havia de dir en principi *Valors, errors, factors*, i hauria tractat sobretot de Giambattista Vico. La idea de fer-lo extensible a Charles S. Peirce va anar cobrant sentit a poc a poc, i es consolidà després d'una conversa amb Jürgen Trabant a Berlín el novembre de 2011. El novembre de l'any següent vaig tenir ocasió de presentar algunes idees inicials a l'Istituto per la Storia del Pensiero Filosofico e Scientifico Moderno de Nàpols, gràcies a la invitació de Silvia Caianiello i a l'ajuda de l'Oficina de Relacions Internacionals de la Universitat de Lleida; i també al Centro de Estudios Peirceanos de la Universidad de Navarra, gràcies a la invitació de Jaime Nubiola. Entre desembre de 2013 i gener de 2014, amb el suport de la secció d'Ajuts del Vicerectorat de Recerca de la Universitat de Lleida, vaig poder treballar a Berlín en l'arquitectura final d'aquest estudi, en col·laboració amb el Kolleg-Forschergruppe Bildakt und Verkörperung de la Humboldt Universität, en un estimulant ambient de recerca. Vull manifestar el meu agraïment a les persones i les institucions amb què m'he creuat i que m'han ajudat aquests anys. Una conseqüència també d'aquests contactes i interessos ha estat la presentació d'un *panel* sobre Vico i Peirce amb Tullio Viola, de la Humboldt Universität, en ocasió del congrés internacional del centenari de Charles S. Peirce organitzat per la Peirce Foundation a Lowell el juliol de 2014. Els boscos de Massachusetts han estat també un darrer motiu d'inspiració, sens dubte, perquè tota aquesta escriptura arribés a algun lloc.

PRIMERA PART

SIGNIFICATS

Totes les religions van arrelar en el desig que per natura tenen tots els homes de viure eternament; el qual desig comú de la natura humana ix d'un sentit comú, amagat al fons de la ment humana, segons el qual els ànims humans són immortals.

G. Vico, *Principis d'una ciència nova*, § 8, 1725

RETÒRICA, SEMIÒTICA

Giambattista Vico va ser professor de retòrica a la Universitat de Nàpols entre 1699 i 1742. A la seua obra més important, la *Ciència nova* (1744), va desenvolupar una feina independent sobre això que avui en diríem crítica de la cultura. La seua primera obra de llarg abast va consistir en una indagació sobre l'origen del dret, cosa que el va dur a seguir les circumstàncies de la història de Grècia i Roma (*El dret universal*, 1721). Uns anys abans havia començat uns assajos de crítica lingüística, una mena de sociologia del coneixement a través de la llengua llatina (*L'antiquíssima saviesa dels italians*, 1710). L'ús ací de vocabulari contemporani per referir-nos a la seua activitat no està fora de lloc, perquè la seua tasca solitària (fosca, va dir la crítica durant molts anys) ha estat congenial amb molts problemes moderns, començant per la mateixa historicitat de les formes culturals i del lèxic (o sigui les maneres de representar-les).¹

1. Em referiré a la *Ciència nova* del 1725 com a CN25 i a la *Ciència nova* del 1744 com a CN44. Cito sempre pel número del paràgraf, segons l'edició autoritzada de Battistini (Vico, 1990); tinc en compte també l'edició catalana d'Arqués (CN25; Vico, 1993) i les castellanques de Carner (CN25; Vico, 1978) i De la Villa (CN44; Vico, 1995); així com l'edició de l'*Autobiografia* de González & Martínez (Vico, 1998). Aquests darrers anys han anat creixent les edicions autoritzades en castellà d'altres obres viquianes, com *Les oracions inaugurals* (Vico, 2002), la *Retòrica* (Vico, 2004) o *El dret universal* (Vico, 2009), de la mà de l'important Centro de Investigaciones sobre Vico de la Universitat de Sevilla.

En el curs de les seues recerques, el paper del llenguatge en la societat esdevingué una de les claus d'interpretació dels canvis històrics. Sorgia amb Vico una consideració singular del paper de la filologia, entesa com l'estudi del conjunt de pràctiques lingüístiques i històriques, com a contrapartida de la filosofia, l'àmbit de les relacions entre idees, la construcció del pensament. En aquest ordre de coses, s'ha destacat a banda i banda de l'Atlàntic (Danesi, 1993; Trabant, 1995; 1996a) la caracterització viquiana del llenguatge en termes de capacitat semiòtica, de facultat de significació, amb diferents implicacions cognitives i comunicatives.

En aquest disseny conjunt per articular el llenguatge dins la història i viceversa, la història dins el llenguatge, Vico va plantejar una qüestió antropològica de llarg abast, que tindria profundes ramificacions intel·lectuals durant els anys següents. Ell mateix declara que li va costar molts anys trobar el principi explicatiu que desplega a la *Ciència nova*, desenvolupat per primera vegada el 1725, i amb més claredat en la versió que es publicarà pòstumament el 1744. El tema és la significació i el procés d'esdevenir humans, això que anomenem l'humanització. La *Ciència nova* desplega uns arguments que poden entendre's com la transició entre l'humanisme que es consolida al Renaixement i el desenvolupament de la raó il·lustrada en paral·lel a les ciències naturals que constituirà el programa del segle XVIII. Les idees de Vico sobre la significació i el procés de la humanització constitueixen l'eix d'aquest *turning point*, que permet contemplar en perspectiva les idees naturalistes sobre l'evolució i les aproximacions culturals als mites i les mentalitats primitives que van esdevenir tan populars durant la segona part del segle XIX.

La Ciència nova i el llenguatge

La *Ciència nova* és una obra sobre la historicitat de les categories socials. Vico postula la recerca conjunta sobre

En el context d'altres edicions crítiques italianes de l'obra viquiana (com ara l'edició de la *Ciència nova* de 1730, obviada en aquest estudi), cal tenir en compte l'aparició de l'edició crítica de la CN44, a cura de Paolo Cristofolini i Manuela Sanna (Vico, 2013). La responsabilitat de les versions catalanes que ofereixo ací, si no indico el contrari, és només meua.

els modes de pensament i les circumstàncies històriques, pràctiques, de les llengües en les societats (la “natura de les nacions”), sostinguda en el principi que la societat ha estat feta pels homes, i que per tant és possible entendre les categories que hem construït examinant el seu origen, la seua formació. Plantejada com una alternativa al mètode cartesiana, la *Ciència nova* de Vico situa en primer lloc la crítica històrica, com una manera de desembullar els errors que ens han arribat embolicats amb la veritat (el cos principal de *l'Ars Critica*). L'aliança entre la filologia i la filosofia ha de servir per aclarir les etapes per on ha transitat l'enteniment humà, des de les primeres societats ignorants fins a les societats presidides per la raó, que també són víctimes de les seues pròpies categories i per tant cometen els seus errors específics (la “barbàrie de la reflexió”).

Vico no considera, com després faria la filosofia de la història, la idea d'una evolució de la raó cap a estadis més complets de perfecció, en una línia hipotèticament ascendent. La seua perspectiva és inversa: s'interessa, a la manera dels filòlegs, per l'origen, per la gènesi de les categories socials i per les formes que prenen en el curs del temps, i a la manera dels filòsofs, pels condicionants històrics i lingüístics dels modes de pensament. En aquesta recerca conjunta, Vico ensopega amb la “saviesa poètica”, que anomena “clau de volta” de la seua obra. La constatació que el coneixement més antic és coneixement mític i poètic, que aquest coneixement és part substancial del procés d'esdevenir humans, i que les societats s'articulen a l'entorn dels significats proveïts per aquest coneixement poètic —en base a tres principis, la religió, els matrimonis i els enterraments— és el punt d'arrencada de la seua reflexió de llarg abast, que progressa a partir de la descripció crítica de la història antiga i el seu desenvolupament polític.

Però la *Ciència nova* és també una obra sobre els orígens de la significació, de la facultat semiòtica humana. La idea de Vico sobre la precedència del coneixement poètic s'entrellaça amb consideracions sobre el desenvolupament del llenguatge, que resulten fonamentals per entendre el procés d'esdevenir humans. Que sapiguem, Vico és el primer autor a plantejar, amb rotunditat i delimitació, una hipòtesi sobre l'emergèn-

cia del llenguatge al marge de la idea, glossada pels autors del Renaixement, de l'origen diví de la paraula humana. El segle XVIII va ser fecund en aproximacions quasi naturalistes: Condillac, Rousseau, Lord Monboddo o Herder van fer hipòtesis sobre l'aparició del llenguatge (Gessinger, 1989), que continuarien sent discutides cent anys més tard al costat de les idees pròpiament naturalistes sostingudes per Darwin a *L'origen de les espècies* (1859). Però aleshores la transició cap a les ciències naturals situava la discussió en un altre àmbit: el de la compatibilitat entre les nocions tradicionals d'humanitat (de diferents orígens, i per tant no uniformes) i l'expansió de les idees evolucionistes amb el seu *partit pris* per la noció de progrés (Formigari, 1984).

Per a Vico el llenguatge —les formes de significació, el desenvolupament de la *semiosi*— s'entrellaça amb la naixença de les societats humanes i és el seu argument principal en favor del caràcter construït i, per tant, intel·ligible, del coneixement social:

Però en aquesta densa nit de tenebres en què està coberta la primera antiguitat, allunyadíssima de nosaltres, apareix la llum eterna, que no es pon, d'aquesta veritat més enllà de tot dubte: que aquest món civil ha estat certament fet pels homes, i que se'n poden trobar els principis, i cal fer-ho, dins les modificacions de la nostra mateixa ment humana. (CN44 331)

L'humanisme renaixentista havia glossat eficaçment la relació entre la paraula i la humanitat. El desenvolupament de la retòrica i l'eloqüència van fonamentar les implicacions de la paraula amb el teixit social i amb el pensament (Vasoli, 2007). Ara la novetat era que no se'n postulava l'origen diví, sinó que (sense abandonar la perspectiva de la providència com a contrapunt dels afers humans) la paraula esdevenia la clau explicativa del naixement de les societats, el punt d'arrencada de les categories de pensament, resseguible a partir de les pistes filològiques del vocabulari i les seues readaptacions. La idea que aquest procés havia estat una obra humana obria unes noves perspectives d'investigació, i plantejava preguntes substancials sobre en què consistia pròpiament la qüestió d'esdevenir humans, a igual distància, a la vegada,

de l'explicació teològica tradicional, i del que esdevindria un polèmic lloc comú amb el desenvolupament de les ciències naturals i la difusió de les idees evolucionistes, és a saber, l'ascendència natural de l'espècie humana. Significativament, la recerca sobre l'origen del llenguatge va deixar de ser un tema arran de la seua prohibició per la Société Linguistique de Paris el 1866, set anys després de l'aparició de *L'origen de les espècies*.

Durant el darrer terç del segle xx, amb la reorganització de disciplines que va propiciar l'expansió de la informàtica i les noves tecnologies, el tema de l'evolució del llenguatge ha estat abordat amb noves energies des de disciplines amb notable contingut transversal com les ciències de la ment o la bioantropologia. Avanços independents des de diferents cantons (arqueologia, biologia, lingüística, informàtica i tecnologia) han fet possible replantejar l'antiga qüestió connectant temes i proposant possibles síntesis, sovint presentant "escenaris" plausibles, d'acord amb el caràcter positiu i aplicat de la investigació contemporània. La bibliografia produïda aquests darrers anys sobre la qüestió és espectacular, i han augmentat exponencialment els seminaris, els congressos i la recerca naturalista sobre una àmplia gamma d'aspectes relatius a l'evolució del llenguatge. Les noves disciplines exigeixen transversalitat, i impedeixen continuar estudiant el llenguatge només amb les eines conceptuals heretades de l'historicisme o l'estructuralisme i les seues transformacions. La mateixa noció del que és el llenguatge (el que hem d'estudiar) ha sofert modificacions substancials en funció de l'aproximació preferent (més funcionalista en uns casos, més mentalista en altres, tot i que també aquestes fronteres semblen difuminar-se; Fitch *et al.*, 2005).² Com acostuma a passar, hi ha unes disciplines que alimenten la recerca (genètica, biologia evolutiva, neurolingüística) i hi ha investigadors que proposen "escenaris", que proporcionen un "relat" comprensible

2. No és el meu propòsit ésser exhaustiu, ni tan sols fer un repàs de les principals tendències o línies de la recerca, tot i que al text miraré de relacionar determinades contribucions significatives amb el corresponent context de la discussió viquiana. Sobre evolució del llenguatge, es pot consultar amb profit Trabant & Ward (2001), Christiansen & Kirby (2003), Johansson (2005), Dunbar & Barrett (2007), Larson *et al.* (2010) o Tallerman & Gibson (2012).

al voltant de la informació presentada. Els relats fan una funció cohesiva i al mateix temps miren de salvar la barrera entre l'especialització i el públic. La qüestió és que la recerca naturalista empra aquests relats per construir una trama conceptual adequada a les descobertes i a l'estat de coses fins aquell moment.

És en aquest punt on el plantejament de Vico torna a ser interessant. En primer lloc perquè sobretot és un relat, confrontat críticament a la informació històrica, desenvolupat en base a una tria positiva i raonada del que hem de creure de la tradició i el que no. En segon lloc, perquè les preguntes que tot relat planteja s'han de resoldre d'acord amb la informació accessible en cada cas, i avui la informació s'ha accelerat exponencialment, i per tant la necessitat que el relat respongui a moltes preguntes, també. En tercer lloc perquè la posició de Vico no només fou la primera que es deslligava de la teologia tradicional, sinó perquè va mirar de caracteritzar això que després anomenaríem ciències humanes en conjunt, els fonaments del coneixement social, l'antropologia cultural i humana, la història o les ciències del llenguatge. I la connexió i les relacions entre aquestes ciències i la recerca naturalista és un tema que continua obert i que afortunadament avui està agafant una estranya nova empenta, d'acord amb el que exigeixen les diferents pràctiques transversals.

Vico era professor de retòrica a la Universitat de Nàpols i va saber projectar aquest coneixement sobre la seua exploració *de longue haleine* al voltant de la gènesi de les categories socials (Battistini, 1975; 1995). La retòrica descansa sobre la comprensió de les relacions entre la paraula i l'acció. Les classificacions de la retòrica atenen a les modificacions dels enunciats a partir de les situacions d'enunciació, i viceversa. Més enllà de la seua finalitat descriptiva (o prescriptiva) en termes d'anàlisi del discurs i l'acció, la retòrica, com en bona part la moderna pragmàtica, planteja interrogants sobre el fonament de la paraula i la seua vinculació amb la formació i el desenvolupament del pensament. El programa de la pragmàtica moderna, sotmès a criteris d'avaluació empírica tenint com a fons (però no tan sols) el discurs ordinari, s'ha desenvolupat en paral·lel a les seues òbvies implicacions cognitives. La categorització de l'espai, la temporalitat, els

prototipus o la transposició metafòrica, entre altres, són temes que enllacen el discurs amb el pensament i que amplien insospitadament el canemàs de classificacions de la retòrica tradicional (Rosch & Lloyd, 1978; Danesi, 1995a; 2004; Gibbs, 1994; Fauconnier, 1997; Trim, 2007). Vico va emprar aquell canemàs per entendre la formació de la ment, a partir de la figuració, les relacions històriques entre els mots i la prioritització de les categories que estableixen. Seguint l'empremta clàssica, entenia que la necessitat dels trops, de la figuració, provenia de la insuficiència de les paraules:

La necessitat [dels trops] consisteix en el següent: que essent les paraules [...] els signes de les coses, i en haver en la natura moltes més coses que paraules, en resulta que qualsevol llengua es veu privada d'un vocable propi per expressar moltes coses, i per aquesta raó es va recórrer a estranys, com quan diem que "els camps estan assedegats" [...]. (*Retòrica*, § 39; Vico, 2004: 99-100)

A la *Ciència nova* el desequilibri entre accions i paraules en favor de les primeres es transformarà en la precedència de les accions sobre el llenguatge. Les accions esdevindran el fonament cognitiu a través del qual s'obrirà pas el llenguatge articulat, mitjançant la figuració. La retòrica constituirà aquest *terme mitjà* des del qual es podrà entendre la ment humana i la seua activitat lingüística.

En postular una trama així, Vico deixa entendre que està parlant d'un procés de formació de significats, de la gènesi de la *semiosi*. En aquesta gènesi la vinculació entre acció, discurs i categories retòriques és molt estreta. El rètol general de semiòtica ha estat emprat per descriure la vinculació entre els signes, l'activitat i els significats (o interpretacions) en molts àmbits diferents, des del sistema immunològic fins a la comunicació animal, passant per la literatura i els *mass media*. Thomas A. Sebeok (1996) va suggerir que la semiòtica, seguint la línia iniciada per Charles S. Peirce, podria ser la disciplina que establís connexions entre les ciències naturals i les ciències humanes. Peirce, com Sebeok, considerava l'estudi dels senyals (dels signes) com a camp d'estudi propi, i això podia incloure tant les danses de les abelles i les crides de les balenes com les llengües de signes humanes i els senyals

del codi de circulació. Entendre el món com un sistema de senyals significa estar en disposició d'analitzar i entendre la disposició (i la relativa complicació) d'aquests senyals (o signes) a molts nivells i en molts àmbits diferents.³

Les bases retòriques de la semblança i la contigüitat

Hi ha un cert consens entre els investigadors contemporanis en l'evolució del llenguatge sobre el fet que el tret específic del llenguatge humà es basa en el seu caràcter *simbòlic*, en el sentit específic que té aquest mot en semiòtica. Terrence Deacon (1997) desplega el seu argument sobre la coevolució del cervell i el llenguatge en base a la classificació semiòtica tripartida de Peirce, la coneguda distinció entre *icones*, *índexs* i *símbols*. L'espècie humana és, aleshores, *l'espècie simbòlica*, el resultat d'haver desenvolupat una capacitat *terciària*, en termes de Peirce, per jugar i ser creatiu amb els signes, una capacitat centrada en els signes verbals.⁴

L'argument de Deacon és que aquesta capacitat és la conseqüència de l'evolució conjunta del cervell (la capacitat de controlar processos de forma voluntària o d'establir connexions complexes entre àrees molt distants, per exemple) i del sistema lingüístic (la capacitat articulatòria i acústica, la integració de la dixi en la sintaxi, o la recursivitat). El fet és que el funcionament del cervell humà resulta incompreensible sense entendre la imbricació del llenguatge. Per a Deacon, el llenguatge representa una mena de continuació externa del desenvolupament de la ment. Per tant, no caldria buscar gaire lluny, per entendre les connexions entre el cervell i la capacitat lingüística: les manifestacions són les mateixes llengües humanes. L'enfocament coevolutiu va una

3. Un dels àmbits més productius i estimulants els darrers anys, en directa relació amb els problemes que s'aborden ací, és el de la biosemiòtica. Entre les principals referències, v. Sebeok & Umiker-Sebeok (1991), Barbieri (2008), Hoffmeyer (2008a; 2008b) o Favereau (2010).

4. L'estudi de Deacon, en el context de les recerques de les darreres dècades del segle xx sobre bioantropologia i biosemiòtica, ha tingut un impacte especial en les discussions posteriors; se'n pot seguir una mica l'estela a *The Symbolic Species Evolved* (Schilhab *et al.*, 2012); al text, torno sovint a l'exposició inicial de Deacon, relacionant-la amb altres aportacions substancials i contrastant-la amb el plantejament viquià.

mica més lluny que la tradicional (i polèmica) caracterització de la capacitat lingüística o bé com a interna (innata) o bé com a externa (adquirida). Les llengües són l'exemple de l'evolució més recent de la ment i alhora, en la mesura que acompanyen el creixement dels individus, constitueixen la trama de la vida social. En mots de Deacon:

Bona part de la història de tota aquesta evolució intermèdia [del sistema simbòlic], que s'estén des de fa més de dos milions d'anys des de l'origen del llenguatge fins al present, encara ha de ser fins i tot imaginada amb alguna claredat. Però col·locar, en l'evolució, causes i efectes en l'ordre adequat, i identificar amb precisió els correlats anatòmics d'aquesta transició, resulta un requisit per proporcionar versions del procés més enllà del "simplement és així". La clau per a això és la perspectiva coevolutiva que reconeix que l'evolució del llenguatge no tingué lloc ni a dins ni a fora del cervell, sinó en la interfície on els processos de l'evolució cultural afecten els processos de l'evolució biològica. (Deacon, 1997: 409)

La vida *simbòlica*, el desenvolupament de les funcions socials a través dels signes, comporta la invenció i la creació de significats, el desenvolupament i l'adaptació de la intel·ligència, la diversificació del coneixement, així com les capacitats de conservació i reproducció de continguts que les formes d'escriptura han propiciat. Per a Deacon, seguint Peirce, els *símbols* són senyals que es desvinculen del seu context immediat, que estan imbricats entre si de molts a un i d'un a molts (de manera que els significats es refan i es retroalimenten), són senyals que permeten una combinatòria de tercer ordre de possibilitats i impossibilitats que descobrim quan aprenem i que emprem quan ens comuniquem; finalment, els *símbols* donen pas a la generalització categorial o lògica, alleugerint així la càrrega de la memòria, de manera que el que hem après d'una manera queda codificat d'una altra, perquè les classificacions estalvien espai d'emmagatzematge.

Els *símbols*, la capacitat característicament humana d'emprar els signes, específicament els signes verbals, s'oposen als *índexs* o relacions referencials, els quals al seu torn s'oposen a les *icones* o relacions per semblança, en una jerarquia cog-

nitiva que Peirce va identificar per ordre de complicació: els *símbols* en representarien el tercer nivell, els *índexs* el segon i les *icones* el primer (CP 2.274-308).⁵ Al primer nivell tenim les representacions o percepcions, és el nivell de les possibilitats i les qualitats, segons Peirce. Les *icones* són signes que s'assemblen d'alguna manera (potser equívoca) a allò que representen. Al segon nivell tenim les referències, és el nivell de l'existència i els objectes (no necessàriament concrets), segons Peirce. Els *índexs* sostenen la relació referencial a partir de la proximitat o la coocurrència, i ací apareixen les correlacions. Al tercer nivell tenim les interpretacions o els significats, és el nivell de les categories (i els exemples), i la reorganització (un signe sempre pot ser interpretat per un altre signe). Els *símbols* són signes que no s'assemblen de cap manera al que representen, i tenen alhora referència (respecte del món) i sentit (amb relació als altres *símbols*). De manera significativa, cap entitat és en si mateixa una icona, un índex o un símbol (llevat que hi assignem significats prototípics), ja que la seua constitució en signe de primer nivell, de segon o de tercer dependrà de l'ús que en fem. Un color, per exemple, pot ser simplement una representació (en tant que és una percepció), pot constituir una correlació formant part d'una relació referencial, o pot esdevenir un signe d'una altra cosa amb la qual no mantingui cap relació ni per semblança ni per coexistència, quan participa d'una categoria més àmplia de significats. Si indexem els mots per indicar la seua pertinença a un nivell o altre, tindríem *aprehendre*₁ (una representació), *aprendre*₂ (una referència) i "*aprendre*"₃ (un context, en termes de comunicació).

La jerarquia semiòtica de Peirce, desenvolupada per Deacon en termes cognitius i aplicada a les estratègies d'aprenentatge i processament neuronal (els *símbols* representen una jerarquia

5. Com és habitual, cito l'obra de Charles S. Peirce per la numeració autoritzada dels paràgrafs dels *Collected Papers* (Peirce, 1931-1958); tinc en compte també l'edició castellana de Houser & Kloesel (Peirce, 2012) i la de Barrena (Peirce, 2010). La responsabilitat de les versions catalanes que ofereixo ací és només meua. Sobre Peirce, parteixo de Fisch (1986), Sheriff (1999), Deledalle (2000), Deely (2001), Barrena (2007) i Barrena & Nubiola (2013). Hi ha una esplèndida bibliografia peirceana a la pàgina web del Grupo de Estudios Peirceanos de la Universitat de Navarra, que es pot consultar amb gran profit, <<http://www.unav.es/gep/>>, accés 18.09.2014.

de tercer ordre sobre la percepció i l'aprenentatge), transcendeix de manera significativa les classificacions tradicionals dels modes d'associació. Paga la pena indagar una mica en les arrels i les interconnexions de la bateria semiòtica peirceana emprada per Deacon, perquè ens posarà sobre la pista de les relacions entre els principis retòrics desenvolupats per Vico i la trama de signes de Peirce.

L'argument és llarg i complex, però aporta informació valuosa d'una trama històrica segurament poc explorada. En el seu moment, Sebeok (1979) va situar les relacions primàries, icòniques o per semblança, tan presents en el món de la vida i la comunicació en diversos ordres, en el context de la llarga tradició dels modes d'associació. Les arrels d'aquesta multiclassificació es troben en la retòrica i en la poètica, però la qüestió ha tingut i té un interès i una importància difícils de menystenir. La indagació pot començar per ací.⁶ Les relacions per semblança s'oposen típicament a les relacions per contigüïtat (o coexistència). Locke i Hume s'hi van referir extensament, destacant les trampes lògiques i els equívocs subjacents a la partició. Sir James Frazer va emprar-la de forma fructífera per descriure a gran escala dues menes de màgia, la màgia homeopàtica (o mimètica, que operava per semblança) i la màgia contaminant (que operava per contacte). Sigmund Freud s'hi va basar d'alguna manera en establir el desplaçament i la condensació (basats en la contigüïtat) al costat de la identificació i el simbolisme (basats en la semblança) en la seua investigació sobre l'estructura dels somnis. Jakobson ens va ensenyar que els dos modes prominents d'associació tenien a veure amb dues modalitats de problemes neurolingüístics, els desordres de la semblança (que manifesten problemes amb el codi lingüístic, relacionats amb l'afàsia sensorial) i els desordres de la contigüïtat (que manifesten problemes amb el context i la sintaxi, relacionats amb l'afàsia motora). La idea de Saussure d'establir d'una banda les associacions paradigmàtiques (o per semblança,

6. Pel que sembla, una de les primeres observacions de l'època moderna sobre els modes de significar, coneguda i citada per Vico i Peirce, és a *The advancement of learning* (1605) de Francis Bacon, on s'al·ludeix, en el marc d'una referència als ideogrames xinesos i als jeroglífics egipcis, a tipus per *similitude* or *congruity* o per *contract* or *acceptation* (*ad placitum*; v. Bacon, 1893, XVI).

del codi) i de l'altra les associacions sintagmàtiques (o per contigüïtat, del missatge) té el mateix origen. L'antropòleg Edmund Leach (1976) va emprar la partició per analitzar el ritual i el simbolisme en termes de missatges i codis, i va afegir a la llista la partició en música entre melodia (on els elements s'enllacen en el missatge) i harmonia (on els elements s'enllacen en el codi). El tema continua viu en ciències cognitives en termes de relacions reticulars (o locals, en el missatge) i relacions jeràrquiques (o globals, en el codi) (v. Viana, 1996).

La partició entre missatge i codi equival a la divisió entre relacions *in praesentia* (per la coexistència, en el missatge) i relacions *in absentia* (per la semblança, en el codi). Les relacions *in praesentia* són per definició conjuntives (relacions *i*), mentre que les relacions *in absentia* són per definició disjuntives (relacions *o*). Ara: aquest patró sembla comportar al seu torn el fet que unes relacions siguin discretes (definides) i unes altres contínues (no discretes, indefinides). El missatge, el *discurs*, és per definició no discret o continu, mentre que el codi per definició és discret o definit (o finit, com es diu). La idea d'unues relacions discretes o definides enfront d'unues relacions contínues o indefinides sembla a la base de l'antiga partició retòrica entre *verba* (paraules, unitats discretes) i *res* (nocions, continguts, sentit). Aquesta partició ha tingut un desenvolupament propi i una importància independent en la discussió filosòfica (com fou el cas en les controvèrsies entre nominalisme i realisme), i implicacions en diferents àmbits del coneixement (com ara el càlcul de l'interès en economia, on és pertinent la distinció entre interès nominal i interès real).

Les antigues ciències del discurs (o trívium, les *artes sermocinales*, que contrastaven amb les *artes reales*, el quadrívium) van descobrir dues vegades aquests modes genèrics d'associar: en poètica, les associacions per semblança s'anomenen metàfores i les associacions per contigüïtat, metonímies; en retòrica, les relacions discretes són enteses com a *verba* (paraules), i les contínues com a *res* (continguts, sentit). Tanmateix, tot i que és en el discurs on aquestes relacions es posen de manifest, aquesta doble articulació no és percebuda des del principi tan clarament en termes funcionals (o de signes, cf. *verba & res*) o en termes figuratius (com a trops, cf. *metàfora & metonímia*), sobretot per dues raons principals.

En primer lloc, molt d'aquest vocabulari enganya i distorsiona. De fet, és el producte de diferents transformacions de sentit, com s'espera que ocorri amb els *símbols*. Les paraules només signifiquen una sola cosa quan són usades com a *índexs*, establint una referència. Quan són usades com a símbols, esperem tot aquest típic vaivé de formes i significats i transformacions de sentit, característic del discurs. Per tant, fins a un cert punt, el mateix vocabulari de les classificacions constitueix un bon embull —contra el qual s'alcen, amb una certa fortuna, moltes de les controvèrsies de la tradició filosòfica. Com deia Peirce, que va haver de lluitar amb els embulls del vocabulari, ja disposen les paraules de prou significats, com per anar-n'hi afegint encara més.

En segon lloc, les fronteres entre retòrica i poètica no són gens clares. Cal dir això perquè la nostra partició entre la dimensió funcional (el discurs, la retòrica) i la dimensió figurativa (la creació, la poètica) distorsiona també la qüestió. En la *Retòrica* de Vico, seguint una distinció clàssica, les metàfores i les metonímies són trops, mentre que les figures poden ser de forma i de sentit. Ara bé, els seus exemples (la casuística que empra per il·lustrar la teoria) són literaris, provenen de la creació literària escrita; a més, el lloc comú sosté que els trops (o transformacions) ocorren *en* els mots, mentre les figures ocorren *entre* mots, de manera que una cosa també pot ser la font de l'altra. Els dos tractats d'Aristòtil, la *Retòrica* i la *Poètica*, tampoc no separen les coses de la manera que esperaríem. Aristòtil parla de la metàfora a la *Poètica*, però de l'analogia a la *Retòrica*, dels gèneres de discurs a la *Retòrica* però de les parts de la gramàtica a la *Poètica*. La dimensió funcional i la dimensió figurativa apareixen seriosament entrelaçades des del principi i continuaran entrelaçades, amb pes desigual, almenys fins al Romanticisme.

Per a Jakobson és clar que la metàfora i la metonímia representen dues orientacions de la creació verbal, basades en la *polaritat* del llenguatge (les dues maneres d'associar, per semblança i per contigüitat) (Jakobson & Halle, 1956). En relacionar la metàfora amb el simbolisme i la metonímia amb el realisme (com a estils), mostrà com l'estructura del llenguatge (com es deia aleshores) condicionava els productes del coneixement, reutilitzant una vegada més l'antiga matriu

verba & res. Ací, de forma productiva, retòrica i poètica no se separen. La doble articulació (paraules i sentit, metàfora i metonímia) tant fonamenta la creació verbal com el discurs ordinari.

Ciceró va emprar la partició retòrica *verba & res* per explicar les menes d'humor que sorgeixen en el discurs (Viana, 2004: 252-254). Significativament, l'humor produït amb *verba* parteix de transformacions produïdes en unitats discretes, mentre que l'humor produït pel sentit esquiva la identificació amb les formes. Bastants segles després, quan Freud es va interessar per l'humor, va recórrer als modes d'associació que havia descobert en l'estructura dels somnis, acceptant al seu torn la distinció entre l'humor produït per unitats discretes (formes) i el produït per l'arranjament conceptual del discurs (continguts).

El caràcter creatiu d'aquestes multiclassificacions està fora de tot dubte. La seua reutilització i reaplicació en diferents àmbits del coneixement suggereix que és part inherent de l'estructura del mateix coneixement. Una part fonamental d'aquesta estructura replicativa i creativa és segurament la imbricació entre la dimensió funcional i la dimensió figurativa —manifesta en tota la tradició entrelaçada de la retòrica i la poètica, en l'anàlisi de Jakobson de les relacions *in absentia* i *in praesentia* referides a l'art verbal, o en l'anàlisi de l'humor (i la creativitat) en Ciceró o Freud. Els *símbols* de Peirce, en tant que són relacions d'un tercer nivell, pressuposen tant relacions per semblança (o metafòriques) com relacions per contigüïtat (o metonímiques) i, d'altra banda, suposen un grau més de complicació, codifiquen els nivells anteriors i creen unitats que ja no estan vinculades unívocament a una referència, sinó que responen més aviat a una categoria o una classe, es relacionen entre si i conformen operacions noves. Amb la capacitat verbal i simbòlica ens escapem del context immediat, som capaços de connectar coses en què no havíem pensat abans. Quan parlem de *símbols* les paraules ja no són simplement unitats amb un referent (previsibles), sinó autèntiques interpretacions (imprevisibles), paraules que són interpretades per altres paraules. Aquesta recursivitat és important. Els *símbols* de Peirce són tant funcionals com figuratius, permeten tant la referència com la imatge.

Descansen tant en la comunicació i la interacció com en la cognició i la ideació.

Jakobson, com Saussure, entenia l'activitat lingüística com el *producte* de les relacions paradigmàtiques (les operacions de selecció i substitució) i les relacions sintagmàtiques (les operacions de combinació i contextualització). En una direcció, quan parlem, això comporta la connexió de paraules en un discurs —per això els desordres de contigüitat s'associen a l'afàsia motora—; en direcció inversa, en la comprensió, comporta la integració del discurs en un codi —per això els desordres de la semblança s'associen a l'afàsia sensorial, i al dèficit de metallenguatge. En un altre nivell, l'expressió suposa la capacitat de xifratge (*wording*, verbalització), mentre que la comprensió suposa la capacitat inversa, anar del missatge als significats (*decoding*, interpretació). Les dues operacions comporten graus diferents de dificultat, i és possible que la transició entre les paraules i els significats no sigui abrupta. Tot això té un interès evident en l'actualitat per a la neurociència, com prova la recepció i la interpretació que Deacon (1997: 304-309) fa de les relacions metafòriques i metonímiques descrites per Jakobson, en el context del que sabem sobre el funcionament del cervell.

Sembla factible considerar la reorganització d'aquestes categories en base a unes dimensions elementals, que expliquin les multiclassificacions. Projectant aquestes dimensions, passariem d'un esquema ternari (on els *símbols* recombinen formes i continguts, associacions per semblança i per contacte) a un esquema en escaire on la combinació de vectors explicaria les possibilitats de relació; tot i que no és fàcil o evident, el resultat ens permetria copsar la trama interna (i històrica) de relacions. La qüestió aniria de la següent manera: les relacions *in praesentia* semblen per definició *tokens*, mostres, casos, exemples, *singularia*. Tot i que representen unitats concretes, no necessàriament han de respondre a unitats articulades. És possible projectar la distinció entre el que és articulat o xifrat i el que no, entre el discret i el continu, en definitiva, sobre la dimensió de la presència i l'absència. La idea bàsica és que poden haver-hi elements *in praesentia* que estableixin relacions a partir de la seua articulació o combinació amb altres elements, i elements *in*

praesentia que, al contrari, estableixin simplement relacions per contacte o contigüitat.

La distinció entre discret i continu sol presentar-se en termes del contrast entre digital i analògic. Les relacions analògiques són contínues en el sentit que hi ha una correspondència inarticulada (o no xifrada, o poc xifrada) entre l'element i la seua representació. En realitat, parlar de digital és parlar d'articulat, i aquest és el terme amb què tota la tradició retòrica i poètica s'ha referit al llenguatge verbal, que implica l'existència d'un codi (d'una "gramàtica"). Ens hem acostumat al terme "digital" gràcies a les noves tecnologies, però "articulat" és el seu equivalent tradicional, amb reflexos evidents en l'estructura de les llengües humanes. Parlar de "codificació analògica" en realitat és parlar del grau zero de la codificació, de la simple representació; evidentment, podem reaplicar la categoria una altra vegada i produir "codificacions analògiques" a través de reproduccions complexes, però aquest és un altre tema. En un sentit elemental, la codificació prototípica és codificació digital o articulació. Sembla clar, d'altra banda, que la distinció entre xifrat i no xifrat no és abrupta, que es tracta d'un tema de *zoom*, que admet establir graus.

Si les relacions *in praesentia* són, per definició, *tokens*, mostres, casos, *singularia*, les relacions *in absentia* seran, per contra, *types*, categories ("membres d'una sèrie mnemònica virtual", diu Saussure), classes abstractes, *universalia*. Ací també és possible diferenciar entre tipus que impliquen articulació i tipus que no. El resultat de projectar la distinció entre el mode xifrat (digital, articulat) i el mode continu (analògic) sobre les relacions *in praesentia*, concretes, i les relacions *in absentia*, abstractes, és l'obtenció d'una matriu que reorganitza la informació semiòtica i permet entendre-la encara en termes de complicació creixent (v. Viana, 1997, on s'explorava aquesta bidimensionalitat a partir de quatre metàfores bàsiques). La matriu seria la que es presenta a la figura 1.

Figura 1

TOKEN
[concret]
IN
PRAESENTIA
[anotar]

motivació	<i>Contacte</i>	“síntomes”	<i>Combinació</i>	arbitrarietat
	2		3	
	<i>Índex</i>		<i>Marca</i>	
	<i>Ostensió</i>		<i>Compte</i>	
	<i>Manca de sentit</i>		<i>Manca de significat</i>	
	[no R]		[no V]	
	<i>referència</i>		<i>coreferència</i>	

XIFRATGE
CONTINU

XIFRATGE
DIGITAL
[discontinu]

semblança	<i>Analogia</i>	“símbols”	<i>Substitució</i>	convenció
	1		4	
	<i>Imatge</i>		<i>Llenguatge</i>	
	<i>Perceptes</i>		<i>Categories</i>	
	<i>RES</i>		<i>VERBA</i>	
	<i>figura</i>		<i>símbols</i>	

TYPE
[abstracte]
IN
ABSENTIA
[emmarcar]

L'eix horitzontal representa el vector del xifratge —més cap a la dreta, més codificació. De manera que a la dreta de l'estructura en escaire s'agrupen les operacions que comporten un xifratge, i a l'esquerra les que menys. L'eix vertical repre-

senta el vector de la categorització (o descategorització): la part superior manifesta la presència d'elements descategoritzats, d'unitats soltes, mentre que la part inferior reuneix l'agrupació en tipus, l'emergència de categories. A dalt els elements es reconeixen *in praesentia*, a baix, per contra, *in absentia*, en funció del que transmeten. La distribució vectorial aïlla quatre espais de diferent grau de complicació, començant per l'inferior esquerre i acabant per l'inferior dret. Naturalment, la circulació i la comunicació entre espais és el que permet que l'estructura en escaire generi significat i produeixi relacions. Les relacions per semblança i per contacte emergeixen ací com a part de la matriu i permeten considerar diferents casos i comparar unes possibilitats bàsiques.

La primera possibilitat, començant pel quadrant inferior esquerre, és l'analogia simple, la pura representació, en termes del primer nivell de Peirce, una qualitat. Podem entendre també que es tracta d'una imatge (mental, en termes platònics, com deia Peirce), o d'una percepció selectiva. Com que no és res, podem suposar (com a possibilitat) la seua condició genèrica, de cosa (*res*) *in absentia*.⁷ Aquesta imatge o qualitat sorgeix d'una relació per semblança, una de les possibilitats del mode analògic o continu. Típicament, és una *figura*, en el sentit que és una representació imaginada. Vico dirà que és un *universal fantàstic*, la primera categoria inarticulada del pensament.

La segona possibilitat, al quadrant superior esquerre, és el contacte, la contigüïtat, la relació ostensiva, l'índex de Peirce o l'establiment de la referència. Ací la relació parteix de *tokens*, de casos, d'exemples. La *figura* perd la seua qualitat prototípica, creativa, inicial i queda limitada per la referència. En aquest àmbit els signes estan motivats per l'ostensió, són aquella cosa que representen. De forma significativa, l'ostensió pura suposa el mode continu (no articulat), la manera de

7. En realitat, Peirce distingeix entre qualitat, icona (o imatge) i rema (relació predicativa), a partir dels seus tres modes de significar; segons el fonament, segons l'objecte o segons la interpretació, en cada nivell. En la matriu bidimensional, les tres relacions sorgeixen com a producte del xifratge continu i les categories abstractes. Resulta particularment interessant la comparació entre les combinacions resultants i el punt de partida dels *universals fantàstics* de Vico, els quals contrasten amb els universals lògics.

fixar una referència simplement per contigüïtat —que és la manera com els humans assenyalen. En l'evolució del llenguatge, el desenvolupament d'índexs o senyals amb contingut referencial és una de les etapes importants.

La tercera possibilitat, al quadrant superior dret, és una complicació de la segona. En la tripartició de Peirce, índexs i marques representen el mateix tipus, el nivell intermedi entre la *icona* i el *símbol* —tot i que tots tres, icones, índexs i símbols, representen al seu torn el cas intermedi, el més típicament referencial, entre les tres possibilitats semiòtiques o modes de significar que Peirce va preveure (v. CP 2.274-308). Ací els *tokens* o mostres es relacionen mitjançant la combinació. Diem que entren en alguna mena de codificació, quan un senyal s'interpreta o es llegeix en funció d'un altre. Els índexs esdevenen marques, indicis o pistes, i comporten alguna complicació articulatòria. Les marques poden ser binàries, terciàries, anafòriques, catafòriques, etcètera, però no estem encara davant d'autèntiques paraules, *verba*, tot i que es tracta d'unitats discretes. Les marques suposen un cert xifratge digital i es relacionen arbitràriament amb el que signifiquen, a diferència dels índexs, que es relacionen per contigüïtat. Tota aquesta combinatòria permet reagrupar d'una altra manera les associacions per contacte i per semblança, introduint ortogonalment la dimensió del xifratge, substancial per captar el que és específic en el llenguatge humà; i aporta una curiosa interrelació semiòtica: el sistema lingüístic (les paraules i el discurs) s'oposa a la figuració per la complicació en l'articulació, però té en comú amb aquesta el seu caràcter creatiu, capaç de formar tipus; els índexs i les imatges s'oposen pel mode de representació, referencial i concret en un cas, imprecís i genèric en l'altre, però tenen en comú la manca d'articulació, que genera la contigüïtat en el primer cas i la semblança en l'altre.

La quarta possibilitat, el quadrant inferior dret, representa la substitució simbòlica. El discurs humà implica que les paraules tinguin el seu sentit ple, és a dir, puguin significar coses diferents, ser reutilitzades i interpretar al seu torn altres paraules. Els símbols operen *in absentia*, en tant que són categories, i necessiten un codi, no hi ha llenguatge humà sense xifratge i desxifratge, cada paraula remet alhora al codi i al

discurs, forma part de l'enunciat i de l'enunciació. Les paraules plenes són tipus, no només no denoten entitats concretes (difícilment ho fan sense un demostratiu al costat) sinó que es refereixen a classes abstractes, conformen categories tant lingüístiques com de pensament. Representen el tipus pur de *type* (o categoria) i de xifratge (o articulació), així com els índexs, diagonalment, representen el tipus pur d'ostensió i significació per contigüitat. El resultat és que el discurs verbal opera per convenció, integra tant l'arbitrarietat de les marques com la semblança de les figures (la determinació unívoca del significat d'un mot no és el cas ordinari, com tampoc ho és el sentit establert per semblança o imitació). Les discussions tradicionals sobre arbitrarietat i imitació, des de Plató i Aristòtil, recullen de forma polèmica aquesta tensió.

Finalment, el discurs verbal permet la recursivitat de la *semiosi*: podem tornar a començar creant imatges, desenvolupant índexs verbals, seguint pistes i reelaborant significats, a més d'inventar nou vocabulari sobre el material preexistent. Una matriu com aquesta esdevé aleshores dúctil com la caixa de canvis d'un cotxe: permet ser utilitzada i reutilitzada en cada recorregut —en cada trajecte semiòtic. No és simplement una distribució, sinó una bateria de possibilitats que permet organitzacions diferents. Al capdavant, aquesta és la matèria pròpia de la retòrica (i la poètica): l'estudi de les diferents organitzacions textuais, la trama del discurs i dels sentits, les maneres de referir-nos a les coses, les menes d'imatges o les possibilitats de xifratge. Això constitueix un coneixement molt antic, el que van construir les ciències del discurs a Europa des de l'edat mitjana, que Vico va repensar i refer a propòsit del llenguatge i Peirce va emprar com a base de la seua arquitectura semiòtica.

Vico i el pragmatisme

Els *símbols* de Peirce tenen, per tant, dos peus: el de la representació (o figuració) i el de la referència (o ostensió). També creixen: es desenvolupen a partir d'altres signes, creen conceptes que impliquen o suposen altres conceptes. *Omne symbolum de symbolo*, tota paraula està en relació amb una altra. A més de situar la semiòtica com una disciplina de

frontera (estudiar el món, els seus objectes i la relació entre aquests en termes de signes, de senyals), l'aportació singular de Peirce fou assenyalar el caràcter evolutiu de la *semiosi*, el fet que podíem establir seqüències des de les sensacions fins als senyals complexos que podien "aprendre del context". És important remarcar fins a quin punt la seua obra semiòtica es basa en les ciències naturals, recull productivament les aportacions del seu temps i supera alhora les limitacions i les cegueses del positivisme.

Peirce va suposar, de manera general, que només calia tres seqüències (i dues transicions) per explicar el desenvolupament de la *semiosi*. Va entendre, d'acord amb el que suggeria el món de la natura i la vida, que la seqüència més elemental, primària (exemple de *Firstness*) suposava la formació d'*icones*, senyals o signes que s'assemblen d'alguna manera al que representen i que evoquen tota la tradició de la mimesi (incloent-hi la mimesi en la natura). Les qualitats, les imatges o les representacions en constitueixen, a diversos nivells, els casos típics. La segona seqüència representa el primer canvi de nivell, perquè ací apareix l'objecte (o la referència; no cal que es tracti d'objectes materials), i per tant la dualitat (exemple de *Secondness*); un *índex* es refereix per ostensió (o per contacte) al que denota. Ací els signes signifiquen per contigüitat, com explicava la tradició associativa des de Locke. La metonímia, la dixi o la contextualització en constituïrien, a diversos nivells, els casos típics. Característicament, les paraules *índex* no són paraules plenes (encara), estan limitades per la referència, signifiquen unívocament i designen entitats concretes. Una segona transició permet explicar la formació dels *símbols*, la tercera i darrera seqüència de Peirce. Els *símbols* comporten la mediació entre l'objecte i la representació, introduint un nou element en la dualitat, la interpretació (exemple de *Thirdness*). "El símbol es connecta amb l'objecte en virtut de la idea de la ment que usa símbols, sense la qual no hi hauria cap connexió" (CP 2.281-308). La relació fonamental ací és indirecta. El resultat n'és la connexió —la connexió generalitzada perquè els *símbols* constitueixen categories i es relacionen amb altres *símbols*. El joc de les associacions, la creativitat i el pensament es basen en aquesta capacitat indirecta de relacionar,

d'interpretar un signe en funció d'un altre. "La paraula viu en les ments d'aquells que la usen" (*ibid.*). Les paraules (plenes, ambigües, polisèmiques), els conceptes, els judicis, els discursos, en serien exemples representatius. És ací on la lògica (com a art del discurs) es transforma en semiòtica.

Giambattista Vico va suposar també una *semiosi* seqüencial en tres etapes i dues transicions. Lluny en el temps (necessàriament) dels enfocament evolucionistes, però no aliè al programa de Bacon sobre la recerca naturalista, Vico va començar una investigació sobre l'origen del dret i l'organització de les societats, recorrent a la informació filològica disponible per discutir-ne etapes i assenyalar-ne transicions històriques (*El dret universal*; Vico, 2009). La conseqüència directa d'aquella recerca inicial fou la redacció d'una primera *Ciència nova* (1725) dividida aleshores en dues parts: la recerca sobre les idees i la recerca sobre les llengües. Els *principis* "sobre la natura de les nacions" que constitueixen l'argument del llibre s'alcen tant contra els epicuris, que parteixen de postulats corporals i sostenen que l'atzar governa cegament les coses humanes, com contra els estoics, que inversament demanen la reducció de les passions i sostenen que la necessitat fatal ho arrossega tot, i alhora contra la suposició de Plató sobre la saviesa arcana, recòndita, dels antics o *sapienza riposta*, que defensava la doctrina de les idees com a legítima fundació del pensament. En els termes en què ho formula Vico, Plató projectava indogudament les seues troballes cap al passat:

Però Plató perdé de vista la providència quan, per un error comú de les ments humanes que per elles mateixes mesuren natures d'altres que no coneixen prou bé, aixecà els orígens bàrbars i rudes de la humanitat gentil a l'estat perfecte dels seus altíssims i divins coneixements arcans (...); i així, amb un encegament docte, en el qual hom l'ha seguit fins avui, ens vol demostrar que foren eminentíssims en saviesa arcana els primers pares de la humanitat gentil, els quals, essent de races d'homes impius i incivilitzats (...), no pogueren ser sinó bestioties, mer estupor i ferotgia. (CN25 13)

Contra aquest característic "error erudit" es dreça la *Ciència nova*, que indagarà sobre aquells primers homes "impius i incivilitzats" i el trànsit cap a la seua organització

i les seues institucions, a través dels tres sentits comuns del gènere humà, la providència, el matrimoni com a “religió civil” i els enterraments: “[...] aquesta és la saviesa humana que va començar amb les religions i les lleis i es perfeccionà i es realitzà amb les ciències, les disciplines i les arts.” (CN25 61) Indagar sobre aquests “sentits comuns” o facultats humanes originals, la saviesa vulgar, per oposició a la suposada *sapienza* riposta, saviesa arcana, comporta la indagació filològica sobre les faules, els mites i les històries que han contribuït a la formació de la humanitat, d’acord amb la postulada aliança de recerca entre filosofia i filologia. Invertint la suposició platònica sobre la preeminència de les idees, Vico entén que la primera humanitat crea coneixement a partir de la confusió i la mimesi, i que aquest és el paper consistent i cohesiu de les faules. De manera que els primers *caràcters poètics* (concebuts per Vico en paral·lel als *caràcters* articulats de l’alfabet o a les formes i figures elementals de la geometria), tipus creats per anonomàsia a partir de trets particulars, configurats com a personatges ideals en la poesia i el mite, són el primer llenguatge de la humanitat. Com que ens movem en el domini de la retòrica i la poètica, per argumentar això Vico desplega set principis “d’obscuritat de les faules” (CN25 270-285), que constitueixen la trama d’operacions retòriques subjacents a la creació mítica i poètica —principis d’obscuritat, perquè no apareixen com a evidents en la formació del coneixement: la creació de monstres (per reunió de propietats de cossos d’espècies diverses), com Pan i els sàtirs, les metamorfosis físiques, per explicar els canvis de propietats, la contaminació entre històries reals i imaginades, els canvis deguts a la transmissió de les històries, que les engrandeixen, la readaptació de conceptes per a altres funcions (segons Vico, “l’alteració de les faules per les idees”), el propi canvi semàntic de les unitats lingüístiques, i la capacitat d’interpretació (reservada a l’endevinació). La trama retòrica és entesa com la base de la *semiosi*. La capacitat de formar tipus a partir de trets particulars i les consegüents transformacions retòriques apareixen ací com la base de la significació.

La *semiosi* seqüencial de Vico suposa tres menes de llengües, en ordre creixent de complicació: la llengua divina, la llengua heroica i la llengua articulada (cal fer notar que

no hi ha res de “poètic”, en el sentit modern del terme, en aquestes denominacions, que més aviat segueixen la tradició antiga, dotant-la d’un nou sentit). La indagació sobre la primera llengua suposa per a Vico “abandonar la nostra natura per entrar en la dels primers homes”, completament incapaços de parlar, però capaços de crear coneixement, conceptes, per antonomàsia i altres transformacions retòriques. És divina en la mesura que crea precisament mites i divinitats, però no ha desenvolupat encara categories d’expressió, parteix d’objectes, de propietats corporals, de semblances, de mimesi. La segona llengua és, característicament, una transició, perquè és la llengua en què s’expressaran més tard les primeres faules, i per tant sorgiran els primers caràcters heroics, desenvolupada a partir de metonímies i sinèdoques, “que es creu que van ser els primers parlars de les nacions, les quals deuen haver començat a denominar les coses a partir de les seues parts primeres i principals i, a mesura que les coses s’anaven component, els mots de les parts passaren a significar les coses senceres” (CN25 307). Aquesta etapa referencial (feta d’índexs) serà la base d’una darrera reordenació, que donarà pas a la llengua articulada, convencional, principalment amb l’establiment de distincions articulatòries pertinents (“Cal pensar, doncs, si no és lícit concebre quines i que superiors foren les dificultats de pronúncia que degueren tenir els primers homes [...], i abans d’aquests Adam, que posà noms a les coses, els quals pronunciaven amb òrgans durs de veu, car tenien cossos robusts”, CN25 367), desplegament articuladori que comporta “els parlars convinguts”, la significació *ad placitum*, i alhora la diversificació retòrica i estilística (“el cos de la qual [la tercera part, els parlars convinguts] és constituït completament de metàfores actives, imatges vives, semblances evidents, comparacions escaients i expressions pels efectes o les causes, per les parts o pel tot, circumlocucions minucioses i afegits individualitzadors, i autèntiques digressions”, CN25 366). Vico il·lustra cada etapa lingüística amb una munió d’exemples clàssics: la gènesi de les categories religioses en la primera etapa, a partir d’elements i propietats corrents, el desenvolupament de la *semiosi* a partir d’objectes i referents en el cas de les insígnies, les medalles i els emblemes, en la segona, i el desenvolupament de la gramàtica, les classes

de paraules, la sintaxi i en paral·lel la construcció de versos, escandint, en la tercera etapa. (CN44 400-501)

No és una novetat suggerir la comparació entre Vico i el pragmatisme (v. Appel, 1963; Krois, 1981; Palmer, 2002). Sebeok (1995) recordava el principi medieval que Vico fa seu, *verum factum convertuntur*, la veritat està en el que fem (i a la inversa), en relació amb la idea peirceana que les idees tenen conseqüències, que cal buscar el significat de les idees en les coses, en els esdeveniments que produeixen. Sebeok va senyalar també la tradició que uneix Vico amb Ernst Cassirer (1874-1945), segurament el filòsof que va desenvolupar amb més claredat la idea del llenguatge com a seu de tota l'articulació simbòlica humana —i el fil que unia Cassirer amb Susanne K. Langer (1895-1985). Les tres etapes de Vico, com les tres seqüències semiòtiques de Peirce, suposen esglaons de complicació ascendents basats en esdeveniments: la mimesi, la referència i l'articulació. Suposen també, crucialment, que la *semiosi* és un procés característicament humà, produït en el context del desenvolupament de les societats humanes i, en termes de Vico, un procés que podem indagar i entendre (fins a un cert punt), perquè l'hem fet nosaltres. En transformar la lògica medieval en un procés semiòtic, Peirce realitzava una operació d'aquest estil, descrivint la formació progressiva de categories formals i de significació en termes d'operacions i d'etapes.⁸

Max H. Fisch (1969) entengué que tant Vico com Peirce presentaven una alternativa als principis i al mètode cartesians. Vico argumentà la validesa del coneixement històric (per explicar la gènesi de les categories de pensament), en comptes de suposar que n'hi havia prou amb la ciència demostrativa d'Aristòtil i el dualisme cartesià, que separava categòricament la ment i el cos. Potencià a més a més la *tòpica* davant la *crítica*, la invenció i la ubicació històrica dels arguments, com a mínim al mateix nivell que la crítica, la seua anàlisi lògica. Entengué i explicà lingüísticament millor que ningú que els *fets* són precisament això: fets, una construcció, un

8. Sobre les implicacions filosòfiques i antropològiques d'una distribució així, v. Jung (2009), on se segueix un fil argumentatiu particularment afí a aquesta correlació ternària.

producte, un esdeveniment —i la vinculació pertinent entre acció i coneixement. Mentre la feina dels filòlegs era indagar en els vestigis històrics, els costums, les llengües i les accions dels pobles, la feina dels filòsofs havia estat donar suport i credibilitat a les categories del pensament, els transcendents, les possibilitats del coneixement. Ara calia, i és la tasca que Vico desenvolupa a la *Ciència nova*, mostrar el producte de les dues dimensions i el poder predictiu que se n'obtenia: la idea que el pensament es forjava en l'acció, i que d'aquí eixia el diccionari mental comú de la humanitat, la matèria del coneixement lingüístic i, com ell deia, una ciència ideal eterna sobre la natura de les nacions. Com diu Fisch (1969: 414), amb el material que els altres rebutjaven, Vico construïa el nou edifici.

La crítica de Peirce al racionalisme cartesià segueix, com en Vico, les petjades de Bacon. Els sil·logismes no són l'única base de la demostració, ja que la ciència s'ha girat cap a la indagació de les possibilitats i l'eventual refutació de les hipòtesis davant dels fets. La veritat no sembla únicament una propietat de l'individu que pensa sinó alguna cosa més que té a veure amb la comunitat d'investigadors que indaga i examina. El principi del coneixement humà és la ignorància i l'error. Els pensaments humans són signes que compartim amb altres éssers humans. La història de les ciències és també la història d'aquest coneixement gradual i temptatiu, perquè no naixem ja amb la raó perfectament desenvolupada i els coneixements instal·lats. El pragmatisme suposa aquesta perspectiva oberta sobre el coneixement, subjecte a modificació i error (v. Barrena, 2007). Com es diria més tard, el significat d'un terme és el producte dels seus diferents usos (el seu "comportament"). Això donarà un aire nou a la recerca lingüística.⁹

La ciència estableix les seues certeses a partir de conjectures i refutacions. Tant Peirce com Vico valoren el coneixement probabilístic, la inducció i la invenció com a part d'aquest

9. El desenvolupament de la pragmàtica com a disciplina durant les darreres dècades del segle xx és probablement el resultat més significatiu d'aquestes interrelacions; v. Verschueren (2002), Horn & Wolf (2004) o Allan & Jaszczolt (2012).

procés. És molt significatiu que tots dos consideressin amb molta claredat els límits de l'atzar i la necessitat com a part del procés de construcció de les idees: Vico, dreçant la *Ciència nova* contra epicuris (atents a l'atzar, *il caso*) i estoics (atents a la necessitat, *il fato*); Peirce, admetent la importància de l'atzar en l'evolució (el que anomenà *tychism*, tiquisme) al costat de la necessitat (el que anomenà *anancism*, anancisme) —termes, tots dos, que semblen equivaler als més contemporanis d'indeterminació i persistència. Vico, com Peirce, crític amb aquest dualisme, proposarà encaminar-se cap a una ciència “sobre els principis certs de la humanitat [...], de manera que hom en pugui mesurar els graus i els extrems, pels quals i en els quals, com qualsevol altra cosa mortal, aquesta humanitat de les nacions hagi de transitar i acabar, i on es pugui aprendre de forma certa amb quines pràctiques la humanitat d'una nació, tot emergint, pugui arribar a tal estat de perfecció, i de quina manera, en decaure, pugui de bell nou tornar-lo a assolir” (CN25 11). Aquests principis tenen a veure tant amb les històries concretes com amb una filosofia de la humanitat, “una història ideal eterna descrita sobre la idea de la providència, sobre la qual transcorren en el temps totes les històries particulars de les nacions” (CN44 349); assimilen (i combaten alhora) tant la indeterminació com la determinació, *il caso* com *il fato*. Peirce, més vinculat, pel seu context, a la història de les ciències naturals, proposà una síntesi de *tiquisme* i *anancisme*, atzar i necessitat, en termes de relacions i comunicació (que anomenà *agapisme*), més enllà de la perspectiva reduccionista o la defensa de les idees abstractes i incontaminades, respectivament, en un esplèndid assaig anomenat *Evolutionary Love* (Peirce, 2010). El títol, no per casualitat, té ressons lul·lians, i respon també a la idea de considerar el món com un conjunt de senyals (de signes) que l'home ha d'interpretar. Les persones no assistim només al món en termes de representació, per a la seua contemplació: som part activa de la formació i la constitució d'aquest món. La nostra ment forma part de la natura, contra la hipòtesi dels prínceps de la filosofia pura. El món ens interpel·la; és amb nosaltres perquè ens hi emboliquem i ens n'enamorem.

Tant Vico com Peirce es proposen construir coneixement sòlid superant dicotomies viciades per la tradició. Vico, desco-

brint la història de les nostres categories cognitives, rastrejable en la història i els esdeveniments humans. Peirce, destacant que coneixem el món a través de signes, que la semiosi constitueix aquest mateix procés de conèixer —de manera que la lògica pugui entendre's com a semiòtica, o conjunt de relacions.¹⁰ Tots dos partiren de la rellevància cognitiva de l'acció, *factum* en llatí, *pragma* en grec (Fisch, 1969; Krois, 1981). Tots dos donaren per bona la idea que la ment humana interacciona amb l'activitat i es tradueix en història i esdeveniments. Tots dos, finalment, entengueren els signes (el llenguatge) com a extensions de la ment, signes que ens fabricaven a nosaltres i que nosaltres fabricàvem. La moderna recerca pragmàtica, com l'anàlisi del discurs, parteixen d'aquestes concepcions, i és així com exploren la categorització de l'espai, la temporalitat, els prototipus semàntics o la transposició metafòrica. De manera que ens podem trobar còmodes, d'alguna manera, amb les aproximacions fundacionals de Vico i de Peirce i les seues respectives triparticions històriques i funcionals, tot i que responen a èpoques diferents i a perspectives diferents.

10. Doll *et al.* (2005) reuneixen una sèrie d'estudis que connecten Vico i Peirce des del punt de vista de les aproximacions a la complexitat; Bax *et al.* (2004) connecten Peirce amb recerques i estudis sobre evolució cultural humana. Són molt importants ací els treballs de Merrell (1991; 1995).

TÍTOLS PUBLICATS

1. *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la restauració (1875-1923)*, a cura de Conxita Mir i Curcó.
2. *Villiers de l'Isle-Adam: l'home, la realitat, la ficció*, a cura de Marta Giné.
3. *El cambio lingüístico en la Rumania*, a cura d'Emília Anglada i Maria Bargalló.
4. *Carlos Barral en su poesía (1952-1979)*, Jordi Jové.
- 5.* *La pintura dels Osona*, Ximo Company.
- 5.** *La pintura dels Osona*, Ximo Company.
6. *Los personajes de la Comedia plautina: nombre y función*, Matías López.
7. *Las servidumbres prediales en el derecho histórico español*, Francisco L. Pacheco.
8. *Somnis de llibertat*, a cura de Pere Solà i Cristina Solé.
- 9.* *Harris Matrix. Sistemes de registre en arqueologia*, a cura d'Isabel G. Trócoli i Rafael Sospedra.
- 9.** *Harris Matrix. Sistemes de registre en arqueologia*, a cura d'Isabel G. Trócoli i Rafael Sospedra.
10. *El régimen jurídico del Estudio General de Lleida (siglos XIII-XVIII)*, Francisco Esteve Perendreu.
11. *Afinidades peligrosas*, Celina Alegre.
12. *Voices of Ireland. Veus d'Irlanda*, a cura de N. Bureu, P. Gallardo i M. O'Neill.
13. *Jornades d'Estudis Agraris*, a cura de F. López Palomeque.
14. *Augusto Roa Bastos*, Paco Tovar.
15. *Sintaxi: teoria i perspectives*, a cura d'Amadeu Viana.
16. *Estudio sociolingüístico del habla de Toledo: segmentos fonológicos -s/ y -j/-*, M.ª Ángeles Calero Fernández.
- 17.* *La poesía española en sus antologías*, Emili Bayo.
- 17.** *La poesía española en sus antologías*, Emili Bayo.
18. *Lectures al quadrat*, a cura de Núria Perpinyà.
19. *Entre dos siglos (Estudios de literatura comparada)*, Antonio Jiménez Millán.
20. *En torno a la poesía de José Bergamín*, edición a cargo de Nigel Dennis.
21. *Los niños de la guerra. Literatura del exilio español en México*, Eduardo Mateo Gambarte.
22. *L'Imaginari. Psicologia fenomenològica de la imaginació de Jean Paul Sartre*, edició a cura de Nathalie Bittoun Debruyne.
23. *¡España!, ¡España!, ¡España!*, Jean Richard Bloch. *Un intelectual en el siglo. Selección de estudios sobre el escritor*. Edición crítica a cargo de M. Carme Figuerola.
24. *Raons relatives*, Amadeu Viana.
25. *Camins creuats I. Honoré de Balzac*. Edició a cura d'Àngels Santa.
26. *Camins creuats II. Benito Pérez Galdós*. Edició a cura d'Àngels Santa.
27. *Camins creuats III. Marcel Proust*. Edició a cura d'Àngels Santa.

28. *Camins creuats IV. Llorenç Villalonga*. Edició a cura d'Àngels Santa.
29. *El lenguaje: diferencias culturales y desigualdades sociales*, Dolors Mayoral i Arqué.
30. *La poesía de Carlos Edmundo de Ory*, Jaume Pont.
31. *L'escriptura i la vida*. Edició a cura de Marta Giné i J. M. Sala-Valldaura.
32. *El sentido figurado. 34 poemas de Jaime Gil de Biedma*, Pere Rovira.
33. *Pel-leàs i Melisanda*, Maurice Maeterlinck. Traducció i edició de Lídia Anoll Vendrell.
34. *Relire L'Eté 1914 et l'Épilogue de Roger Martin du Gard*, Àngels Santa - Montserrat Parra (eds.). Avec la collaboration de M. Carme Figuerola - Cristina Solé.
35. *Consumo cultural en la ciudad de Lleida (1808-1874)*, Meritxell Botargues i Palasí.
36. *Musas trágicas: Pardo Bazán y las artes*, Yolanda Latorre.
37. *Jean-Richard Bloch. Pensamiento y creación*, María Carme Figuerola.
38. *Interpretaciones del mito. Creencia tradicional, creencia marginal*. Manuel Cerezo Magán.
39. *Toponimia del Valle Medio del Ésera*, Moisés Selfa.
40. *Els espacio en el teatro romántico europeo. Ensayo de dramaturgia comparada*. Georges Zaragoza.
41. *La mirada encantada*, Dolors Sistac.
42. *La dona a la literatura llatina*. M. T. Quintillà.
44. *Alexandre Dumas y Victor Hugo. Viaje de los textos y textos del viaje*. Àngels Santa y Francisco Lafarga (eds.).
45. *El corazón viajero*, Daniel-Henri Pageaux.
46. *Les preposicions per i per a*, Josep M. Boladeras.
47. *Formas de la pasión en la literatura francesa siglo XIX y XX*, Cristina Solé (ed.).
48. *Malika Mokeddem o l'Algèria amb ulls de dona*, Ramon Usall i Elena Garsaball (eds.).
49. *De Nizan à Sartre*, Àngels Santa (ed.).
50. *El liberalismo es pecado*, Félix Sardà Salvany i Solange Hibbs Lissogues (eds.).
51. *El campo de fuerzas europeo en Cataluña. Eugeni d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*, Maximiliano Fuentes Codera.
52. *El desenvolupament del Dret Civil Català. Lelaboració del Codi Civil de Catalunya*, Neus Cortada.
53. *Caminos del teatro breve del siglo XVIII*, Josep M. Sala-Valldaura.
54. *Els Martin o l'amor dins la vida quotidiana. L'experiència familiar de Teresa de Lisieux*. Ed. a cura de Manel Lladonosa i Juan Luis Salinas.
55. *André Malraux y Max Aub. La República española en el corazón de su amistad. Cartas, notas y testimonios (1938-1972)*, Gérard Malgat (ed.).
56. *Siegfried Sassoon. L'experiència de la Gran Guerra i la seva transformació literària*, Mireia Llorens.
57. *Mémoires de la guerre en Europe: 1914-1945*. Cristina Solé Castells (ed.).
58. *Les preposicions en català nord-occidental*, Josep M. Boladeras.
59. *La literatura popular francesa: folletines y melodramas*, Àngels Santa.
60. *Modernització i Renaixença a la Lleida del segle XIX*, Quintí Casals.
61. *Un Bécquer menos conocido: de La hija del poeta a "les filles del poeta"*, Carlos Á. Rizos Jiménez.
62. *Tempestes de signes*, Amadeu Viana.